

RANGANATHAN 70 ÉVES

Mi sem mutatja jobban azt az eltolódást, amely a világ kulturális térképén is folyamatban van, mint az a jelenség, hogy a hajdani gyarmati országok képviselői nemegyszer tanítványok helyett tanítómestereként lépnek előnk. Ilyen tanítómester a könyvtárosok között a hindu S. R. Ranganathan. Tudományos biztonsága, gyakorlati szemlélete, s pedagógiai szelleme egyaránt korunk vezető könyvtárosai, nagy egyéniségei közé sorolják: tisztelettel hajol meg előtte nemcsak szűkebb hazájának társadalma, hanem a nemzetközi könyvtári közvélemény is.

1892-ben született az indiai Madras tartományban fekvő Shiyaliban, születése helyét neve is tükrözi, amelynek teljes alakja: Shiyali Ramamrita Ranganathan. Eredetileg matematikusnak készült, s pályája elején, 1917-től 1923-ig még ezt a tárgyat oktatta. 1924 hozta életében a fordulatot, ekkor hívták meg a madrasi Egyetemi Könyvtár vezetőjének. De új pályájára magával vitte a tudományos színvonal igényét, a mélyreható elemzés képességét, s e tulajdonságoknak sokban köszönhette későbbi eredményeit. A kor is olyan volt, hogy igényelte képességeit. A könyvtárosság a század első negyedének végén elért ugyanis abba a stádiumba, hogy tudományos megalapozottság nélkül nem léphetett tovább. Míg korábban a könyvtári szakismeretek lényegében gyakorlati ismeretek voltak, ez idő tájt már kitűnt, hogy speciális könyvtári kutatásoknak kell velük társulniuk, vagyis *könyvtártudományra* van szükség. Ranganathan ezt a helyzetet világosan látta, s neki is kezdett, hogy a könyvtári problémákra tudományos úton keressen feleletet. Mint a madrasi, majd a benaresi egyetemi könyvtár igazgatója, gyakorlati munkájában is ösztönzést kapott az elméleti vizsgálatokhoz, de még meszszebb jutott ez irányban Delhiben, ahol 1947-ben a könyvtártudomány professzora lett. Jellemző, hogy az általa alapított *Abgila* c. folyóirat később az *Annals of Library Science* nevet vette fel, vagyis címébe is belefoglalta a „könyvtártudomány” szót — Ranganathan matematika professzori nivóján értve e szót. Vizsgálatainak eredményeit nagyszámú publikációja foglalja magában. Alig van a könyvtári problematikának olyan része, amellyel előbb vagy később ne foglalkozott volna, a katalógusokról éppúgy jelent meg testes könyve, mint a referencemunkáról, az osztályozás-elméletről épp-

úgy, mint az igazgatásról. A problémák iránt való különleges érzékenysége, s elmélyedő elméleti munkája eredményezte, hogy erőteljesen bekapcsolták a nemzetközi könyvtári élet vállalkozásaiba, Ranganathan az UNESCO, az IFLA, a FID stb. keretében hosszú évek óta megtisztelő szerepkört tölt be, elsőrangú szakértő, s alig van olyan, nagyobb szabású tudományos konferencia, ahol vele ne találkoznánk.

Am nagyon tévedne az, aki az elmondottak alapján Ranganathanat valami világtól elvonatkozott szobatudósnak kép-

zelné el. Ellentmond ennek széles körű szervezői tevékenysége, mert például ő az elnöke az Indiai Könyvtárosegyesületnek, az indiai dokumentációs bizottságnak, az osztályozási bizottságnak, a könyvtári szabványbizottságnak. Mégpedig nemcsak díszelnöke, hiszen e szervezeteket nagyrészt az ő agilitása hozta létre. De ellentmond a szobatudós képnek Ranganathan egész könyvtári szemlélete is. Ami benne lenyűgöző, épp az, hogy nála az elméleti hajlam a korszerű társadalmi etikával párosul. Nem lenne tiszta képünk egyéniségéről, ha nem emlékeznénk meg humanizmusáról, mély demokratizmusáról. Ez a beállítottság egész pályáját végigkíséri. Világhírré tett szert az az *öt alapelv*, amelyben a könyvtár, s a könyvtári szolgálat lényegét igye-

kezett megragadni. Ezt az öt alapelvet („törvényt”) első könyvében, 1931-ben tette közzé (*The five laws of library science*); érdemes őket ma is felidézünk, annál is inkább, mert Ranganathan minden könyvében visszatérnek, mintegy műve sarokköveit képezik. Ezek a következők:

1. A könyvek a használatért vannak;
2. Minden olvasó kapja meg a könyvét;
3. Minden könyv kapja meg az olvasóját;
4. Kíméld az olvasó (és a személyzet) idejét;
5. A könyvtár növekvő szervezet.

Nincs helyünk itt arra, hogy az idézett öt alapelv tartalmát részletesen kifejtsük, hogy hozzájuk kapcsolódva Ranganathan gondolatrendszerét felvázoljuk. Előzgedjünk meg pár mondattal Ranganathan szemléletének érzékeltetésére.

Az első alapelv, amely Ranganathan szerint a modern könyvtár forradalmi fordulatát fejezi ki, valóban élesen elválaszt a megelőző koroktól. Jól tudjuk, hogy régen a „megőrzésben” látták a könyvtár feladatát, a könyvtárosokat is öröknek, kusztoszoknak hívták. A modern könyvtárosi magatartás, szemlélet kiindulópontja viszont épp az, hogy a könyvek nem ereklyék, nem muzeális tárgyak. (Azért is került ez az alapelv az első helyre.)

Nem kevésbé „forradalmi” a második alapelv, amely mindenkinek könyvvel való ellátását formulázza meg. Ahogy az első alapelv szakít a „könyvek a megőrzésért vannak” szemlélettel, ugyanígy áll szemben ez a második alapelv is azzal az elképzeléssel, amely szerint a könyvek a kiválasztott keveseké. Ranganathan nem szűnik meg hangoztatni a könyvtár nagy társadalomalakító szerepét, a modern könyvtár kapcsolatát az élet demokratiszálódásával. Talán nem árt idéznünk következő szavait (1935-ből): „*A tanulás ma az egész életen végighúzódó folyamat, amelyben az iskola csak a kezdő mozzanat, s a könyvtár az egyik legfontosabb segítő eszköz, hogy az állandó továbbképzés mindenki számára lehetséges legyen... A könyvtár az általános önképzés eszköze. Hozzáférhető minden férfinek és nőnek, fiatalnak és öregnek, gazdagnak és szegénynek, jónak és rossznak... A jóra és másra való ösztönző ereje igen hatalmas.*” S nem felesleges figyelemztetnünk arra a még küszöbönálló feladatra, amely a falusi és városi olvasók ellátásának ma még fennálló különbségét hivatott eltüntetni.

A harmadik alapelv a differenciált ellátás követelményét fogalmazza meg és azt a kötelezettséget, hogy el is juttassuk a könyvet (mégpedig a megfelelő könyvet) az olvasóhoz. Erre a propagandától a bibliográfiáig számtalan eszköz van, de közülük az egyik legfontosabb Ranganathan szerint a szabadpólc rendszer. Mindez szükséges velejárója, szerves része a modern könyvtári életnek.

Ebben a három alapelvben tükröződik legvilágosabban Ranganathan demokráziája. A negyedik már az ökonómiát formulázza, az ötödik pedig a könyvtársztatikus szemlélete ellen foglal állást.

Mindezek után megint csak Ranganathan elméleti munkássága felé szeretnék fordulni. Ha nincs is helyünk egész életművének ismertetésére, lehetetlen meg nem emlékeznünk arról a területről, ahol a legnagyobbat alkotta, az osztályozásról. Hiszen könyvtáros közvéleményünk is elsősorban mint az osztályozás tudósát tartja őt számon, általában mint a „kettőspontos osztályozó rendszer” megalapítóját ismerik. Alapjában azonban nem e konkrét rendszer megteremtése a fődolog, hanem osztályozáselméleti munkássága, amelynek jelentősége messze túlnói saját rendszerén. Olyan fogalmakat vezetett be, amelyek nemcsak elmélyítik szemléletünket, de alkalmaznak arra is, hogy a különféle rendszereket összehasonlítsuk, értékeljük. Nagy jelentőségű az a felismerése, hogy a hagyományos felsoroló osztályozással szemben ma már új módszerre, az analitikus-szintetikus eljárásra van szükségünk. A felsoroló (enumeratív) osztályozás lényege az, hogy eleve számba veszi s táblázatokba rendezi a szóba jöhető összes fogalmat; itt az osztályozónak csupán annyi dolga marad, hogy a táblázatban kikeresi a neki alkalmas helyet. Ezzel szemben az analitikus-szintetikus módszer nem ad kimerítő felsorolást, de megtanít a fogalmi elemzésre s a jelzetek szerkesztésének szabályaira. (Ilyen Ranganathan saját osztályozása. Az ETO a két módszert vegyíti, de nem átgondoltan s nem elvszerűen.) A különbség megvilágítására érdemes idézni Ranganathan hasonlatát. A felsoroló osztályozás azokra a nyelvkönyvekre emlékeztet, amelyek a külföldre utazónak kész mondatkészletet adnak ahhoz, hogyan viselkedjék a vámnál, hogyan rendelje meg kávéját stb. Ezzel szemben az analitikus-szintetikus osztályozás mintegy szavakat és grammatikát nyújt. Az a tény, hogy a tudomány mai fejlődése mellett egyre kilátástalanabb előre rögzíteni az osztályozó számára az összes fogalmat, kétségtelenné teszi az

analitikus-szintetikus eljárás előretörését. Ha magát a kettőspontos osztályozást Indián kívül nem is igen alkalmazzák, azt megállapíthatjuk, hogy Ranganathan általános elméleti tételei egyre nagyobb visszhangot találnak, és szerte a világon

egyre több tanítvány munkájában lehetők fel.

Igazán kívánatos lenne, hogy valamelyik munkájával — annak lefordíttatása révén — könyvtárosaink széles köre megismerkedhessék.

Sebestyén Géza

LEGFONTOSABB MŰVEI

Five laws of library science. 1931.
Colon classification. 1933, 1939, 1950, 1952, 1957.
Library administration. 1935.
Prolegomena to library classification. 1937.
Theory of library catalogue. 1938.
Library classification. Fundamentals and proposals. 1944.

Preface to library science. 1948.
Library manual. 1950.
Library catalogue, Fundamentals and proposals. 1950.
Library book selection. 1952.
Heading and canons. 1955.

Gondolatok a tudományos és szakkönyvtárak IRÁNYELVEI-hez

A Művelődésügyi Minisztérium könyvtári osztálya által kiadott és a tudományos és szakkönyvtárak vezetői által megvitatott „Irányelvek” c. dokumentum* tudományos könyvtárügyünk új fejlődési szakaszának koncepcióját tükrözi, amelyet a magasabb színvonalú tervezésre és a társadalmi igények fokozott mértékű kielégítésére való törekvés hat át.

Az „Irányelvek” mint program — helyesen — nem foglalkozik részletkérdésekkel, hanem a fejlődés kívánatos tendenciáját vázolja. Az érdekelt könyvtári-dokumentációs hálózatoknak kell majd adottságaiknak és lehetőségeiknek megfelelően ezt a programot részleteiben is tartalommal megtölteniük, mivel e feladatot semmiféle központi tervezés, vagy direktíva nem végezheti el helyettük.

Tervszerűség, racionalizálás és gazdaságosság — talán ebbe a három fogalomba sűrítendő leginkább az „Irányelvek” fő mondanivalója. Az olyan, egy-egy könyvtáron vagy hálózaton belül elvégezhető elemzések mellett, mint például a ráfordítás-hasznosítás, a tudományos kapacitás felhasználása és megoszlása, a kiadványok és szolgáltatások hatékonysági vizsgálata, az állomány-beszerzés-forgalom viszonya, a hálózaton belüli és a hálózatközi együttműködés stb., néhány központi jellegű feladat is kirajzolódik az „Irányelvek”-ből. Ezeknek az elemzéseknek nagy részében a tudományos és a közművelődési hálózat egyaránt érdekelt, ily módon megoldásuk

összehangolt felső irányítást, szervezést, gondozást kíván.

Fontossági sorrend és a teljesség igénye nélkül néhány ilyen, az „Irányelvek” szelleméből következő feladat:

1. SZAKMAI-TÁRSADALMI SZERVEZET

A könyvtári és dokumentációs munka mint szakma, mint értelmiségi foglalkozási ág nem rendelkezik szakmai szervezettel (egyesület, társaság, szövetség), és mint ilyen, alighanem egyedül áll az értelmiségi szakmák között. Az egyesület vita- és továbbképző fóruma, tapasztalat-csereszervező központja lehetne a tárcánként és könyvtártípusonként tagolt könyvtáros-dokumentalista társadalomnak.

2. BIBLIOGRÁFIAI KIADÓ

A könyvtári kiadványok a kiadás „mostoha gyermekei”. A szakma kiadványai tekintélyes részben úgy jelennek meg — és ez mitsem von le értékükből —, mint a felszabadulás előtti tudományos, vagy pedig a dilettáns kiadványok jó része: „nyomatott és kiadatott a szerző költésén”.

Ma természetesen az állami költségvetésből történik a kiadás finanszírozása. Az egész könyvtárügyet tekintve megállapítható, hogy a kiadványi tevékenység több tekintetben spontán jellegű. Elérkezett az ideje annak, hogy a spontán akciók „regulárisakká” szerveződjenek és megalakuljon — mondjuk — egy Bibliográfiai kiadó, amely átvállalná a szak-

* A tudományos és szakkönyvtárak főbb feladatai. KMK 16 old.